

Ἐν τῷ χωρίῳ IV 46 ὁ τύπος *OPGH* θεωρεῖται ὡς ἐπιθ. θηλυκοῦ γένους (τοῦ ὀργὸς μὴ μεμαρτυρημένου), συνώνυμον τοῦ «ὀργιάζουσα» (βλ. Bechtel, *Dial.* III 322) ἢ «orgia faciens» (Bücheler) καὶ «μεμυημένη» (Crusius). Ἐνταῦθα ὁμοῦ δὲν ἐνν. γῆ (Blass) ἢ ἡμέρα (Herzog), ἀλλὰ γυνή (σσ. 109—114).

Τὴν διόρθωσιν τῶν Schulze καὶ Hicks δεῖ τὸν ἀντὶ τοῦ παραδεμένου δεῖ ἴσον δέχεται ὁ συγγρ. (σσ. 117—127). Τέλος ἀναφέρει οὗτος τὰς σχετικὰς διορθώσεις τοῦ τύπου τοῦ παπύρου ἐπίουσι (σ. 127—133). Οὕτως ὁ Headlam γράφει ἐπίουσι, ὁ Nairn ἐπιούσι, ὁ Crusius ἐπέιουσι κ.τ.λ., ὁ δὲ συγγρ. ἐπέιουσι(ν).

Περαιίνοντες δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ Schmidt εἶναι μιὰ θετικὴ συμβολὴ εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τοῦ Ἡρόνδα. Εὐχόμεθα εἰς αὐτὸν ὅπως τὸ ταχύτερον φέρῃ εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ τὴν ἀναγγελοῦσαν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου.

Διορθωτέα τὰ ἐξῆς τυπογραφικὰ σφάλματα τοῦ βιβλίου : σ. XI στίχ. 19 Herodas εἰς Herodas. σ. XI στίχ. 21 Kl. εἰς Cl. σ. 133 στίχ. 9 V. Mimus, εἰς III Mimus, ἐνθα ἀπαντᾷ τὸ ἐμίσησεν.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ἐντεταλμένος Ὑφηγητής

* *

HERMANN BENGTSOΝ, Grundriss der römischen Geschichte mit Quellenkunde, Erster Band. Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr. München 1967, σελ. XII+455.

Ῥωμαϊκὴ ἱστορία μετὰ πηγῶν καὶ βιβλιογραφίας ἱκανοποιούσῃ πως τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐρεύνης ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Benedictus Niese πρὸ 80 ἐτῶν (1889) ὡς «Grundriss», ἐπανεξεδόθη δὲ καὶ ἔτυχε μάλιστα κατὰ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν νέας ἐπεξεργασίας ὑπὸ τοῦ E. Hohl (1923). Ἀνάλογόν τι βοήθημα ἐξεδόθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ André Piganiol (*Histoire de Rome ἐν τῇ συλλογῇ Clio, Introduction aux études historiques*, τόμ. 3, Paris 1939 καὶ 1962⁵).

Ὁ Hermann Bengtson, διαπρεπὴς καθηγητὴς νῦν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου καὶ ἀκάματος εἰς τὴν παρακολούθησιν καὶ ἀξιολόγησιν οἰασδῆποτε σπουδῆς περὶ τὸν ἀρχαῖον κόσμον, παρέχει διὰ τοῦ ὑπὸ θεώρησιν ἔργου του περὶ Ῥώμης ἀντίστοιχόν τι πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα συνταχθεῖσαν καὶ ἐκδοθεῖσαν εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν (*Handbuch der Altertumswissenschaft*) Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν. Ἡ ὑποδοχὴ τῆς ὁποίας ἔτυχε τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον ὡς ἀπαραίτητον καὶ χρησιμώτατον διὰ πάντα ἀσχολούμενον περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος θὰ ᾔτο ἀρκετὸν κίνητρον διὰ τὸν Η.

Bengtson να επαναλάβη το αυτό έγχειρημα εις άλλην μεγάλην περιοχην του άρχαιου κόσμου, την της Ρώμης.

Πρός πλήρωσιν της ανάγκης συντόμου κατατοπίσεως του ιστορικού δι' ένδός «έγχειριδίου» θα ήτο ίσως δυνατόν να επεξεργασθή τις βάσει των νέων έρευνών την υπό του Hohl γενομένην πέμπτην έκδοσιν του μνημονευθέντος έργου του Niese. 'Ο Η. Bengtson όμως προετίμησε την εξ άρχής σύνθεσιν, τουθ' όπερ έπεβάλλετο έκ των ιδιαζουσών συνθηκών της συγχρόνου έρεύνης.

'Ως ήτο φυσικόν το πρόβλημα της χρονικής έκτάσεως της ρωμαϊκής ιστορίας ενδιαφέρει πρώτιστα εις πᾶσαν σχετικήν συγγραφην. 'Ο Bengtson δέχεται άνευ δισταγμού ότι ή ρωμαϊκή ιστορία έκτείνεται «von der italischen Frühgeschichte bis Justinian», τέμνεται δέ με διαχωριστικήν γραμμην το 284 μ.Χ. εις δύο τμήματα, έκάτερον των όποιών θα περιληφθῆ εις ένα τόμον. 'Ο πρώτος είναι ό υπό του Bengtson συγγραφείς, τον δεύτερον ανέλαβεν ό K. F. Stroheker. 'Ως προς το τέλος όμως, ως είναι γνωστόν, επικρατοῦν ποικίλαι γνώμαι. 'Ιδέαν του πράγματος λαμβάνει τις και έκ του προσφάτως έκδοθέντος έργου του J. Vogt, Der Niedergang Roms, Zürich 1965. Θα άνεμένετο εις έν έγχειρίδιον, όπου έκτίθεται ή ιστορία έν συνεχείᾳ κατά τας κρατούσας συγχρόνους άντιλήψεις και σημειοῦνται αἱ ἐπι των διαφόρων θεμάτων αποκλίνουσαι απόψεις, να μη ύπάρχη αὐτῇ ή άφοριστική φράσις: «Über die zeitliche Ausdehnung kann es keinen ernsthaften Zweifel geben». (Πρβλ. άλλωστε τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθέμενα έν σελ. 9).

'Η κάθοδος των Λογγοβάρδων, δια της οποίας κατά τον Η. Bengtson (ή ίσως τον αναλαβόντα τον δεύτερον τόμον Stroheker) «ein neues Zeitalter beginnt», έχει ίσως σημασίαν μόνον δια το δυτικόν τμήμα του ρωμαϊκού κράτους. Δια το ανατολικόν όμως κράτος, το βυζαντινόν, δέν εύρίσκεται τοιαύτη έντυπωσιακή τομή, πλην της μακράν κειμένης άλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (Νέας Ρώμης) υπό των Φράγκων (1204) ή υπό των Τούρκων (1453). 'Αξιοσημείωτον ἐπι του προκειμένου είναι ότι ό Bengtson και δια την 'Αρχαίαν 'Ελληνικήν 'Ιστορίαν δέχεται ως τέρμα τον 'Ιουστινιανόν (βλ. Griechische Geschichte, 1960², σελ. 508) και θα έλέγομεν ότι θεωρεῖ ως συγχρόνους τας δύο πολλαχῆ συμπλεκόμενας ιστορίας, έλληνικήν και ρωμαϊκήν. 'Επι του σημείου όμως τούτου υπάρχουν πολλαί απόψεις, αἱ όποῖαι δέν είναι δυνατόν να έκτεθοῦν ένταῦθα.

Εἰς το έργον έκτίθενται έν γενικαῖς γραμμαῖς ή πολιτική ιστορία, όλίγιστα δέ μόνον περι του πολιτεύματος και της διοικήσεως, δια τὰ όποῖα προβλέπεται ειδικός τόμος εις το «Handbuch». ('Επι του ειδικου τούτου πεδίου, πλην των συναφῶν έργων του Th. Mommsen, βλ. Ernst Meyer, Römischer Staat und Staatsgedanke, Zürich und Stuttgart 1964³). Πολιτιστικά θέματα σπανίως εξετάζονται (ως έν σελ. 291 κ.έ.). Σημειωτέον ότι ιστορία του ρωμαϊκου πολιτισμου εις πάσας τας εκφάνσεις αὐτοῦ και έν συναφείᾳ προς την πολιτικήν εξέλιξιν έλλείπει μέχρι τουδε. (Βλ. όμως САН, τόμ. VII—XII).

Δια την συγγραφην του βραχέος τούτου έν σχέσει προς την «υπόθεσιν» συγγράμματος έπρεπε να μελετηθῆ πληθύς βιβλίων, τὰ όποῖα άνεφάνησαν κατά τας τελευταίας δεκαετίας ἐπι ποικίλων τομέων του ρωμαϊκου βίου και ιστορίας.

Τὸ ὑλικὸν τοῦτο, ἰδίᾳ τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον, ὅπου αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι λόγῳ τῆς ἐκτάσεώς του δυσπαρακολούθητον.

Ὁ H. Bengtson διαιρεῖ τὸν μέχρι τοῦ 284 μ. Χ. ἐξικνούμενον τόμον εἰς δύο τμήματα. Τὸ πρῶτον (21 κεφάλαια) περιλαμβάνει τὴν πρῶτον περίοδον καὶ τὴν δημοκρατίαν, τὸ δὲ δεύτερον (12 κεφάλαια) τὴν αὐτοκρατορικὴν (μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Διοκλητιανοῦ) περίοδον. Πρὸ ἐκάστου κεφαλαίου προτάσσονται αἱ πηγαι καὶ βιβλιογραφία ἐκτενής, πολύτιμος διὰ τὸν ἐρευνητὴν.

Τὸ ἔργον ἐκπληροῖ κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφέως. Οὗτος διασχίζει τὴν ὅλην ὑπὸ θεώρησιν περίοδον (ἢ ὅποια σημειωτέον εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν ῥωμαϊκὴ ἱστορία) καὶ ἐξάγει κατὰ τὴν διαδρομὴν ταύτην τὰ παρομαρτοῦντα προβλήματα καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν διατυπωθείσας ἀπόψεις παρέχων πάντοτε διαφωτιστικὰς βιβλιογραφικὰς ἐνδείξεις, αἱ ὅποια ἰδίως εἶναι πολύτιμοι διὰ τὸν μελετητὴν. Οὕτω τὸ ἔργον τοῦ H. Bengtson (ὡς καὶ τὸ ἀντίστοιχον τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας) ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαῖον βοήθημα διὰ τὸν μελετητὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας.

EMM. MIKROGIANNAKHS

* *

JEAN - PIERRE MASSAUT, **Josse Chlichtove, L'humanisme et la réforme du clergé**, tome II, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, fasc. CLXXXIII, «Les Belles Lettres» Paris 1968, σχ. 8 M, σελ. 452.

Εἰς τὸν τόμον I τοῦ περὶ Josse Chlichtove ἔργου του (οὗ ἡ παρουσίασις ἐν ΠΛΑΤΩΝ Κ' (1968) σ. 370 ἐξ.) ὁ συγγραφεὺς ἐξέθεσε τὰς οὐμανιστικὰς καὶ θεολογικὰς σπουδὰς τοῦ Κλιχτόβ, τὰς ἀντιλήψεις τῶν διδασκάλων του καὶ τὸ πνευματικὸν κλίμα τῆς ἐποχῆς, τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον του καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι αἱ μεταρρυθμιστικαὶ τάσεις τοῦ Κλ. ἦσαν συντηρητικαὶ ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ μοναστικοῦ βίου καὶ δὲν συνεμερίζετο τὰς τάσεις τῶν ἄκρων μεταρρυθμιστῶν, οἵτινες διέσπυρον τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον καὶ ἐζήτουν τὴν κατάργησιν τοῦ μοναχικοῦ. Ἐπομένως κατὰ τὸ 1520 μὲ τὸν ἀφορισμὸν τῶν λουθηρανῶν καὶ μετέπειτα, ὅτε ὁ Κλιχτόβ ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν σημειοῦται μεταστροφή αὐτοῦ ἀπὸ τῶν προτέρων ἰδεῶν, ἀλλὰ ἀπλῶς ἄρνησις αὐτοῦ νὰ συνταχθῇ πρὸς τὰς ἄκρας λύσεις τῶν Λουθηρανῶν.

Εἰς τὸν παρόντα II τόμον ὁ συγγραφεὺς προχωρεῖ εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς θέσεώς του ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Κλιχτόβ τῶν ἀναπτυσσομένων εἰς τὰ κηρύγματα καὶ τὰ ἔργα του περὶ τῆς θέσεως τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἱερέων. Εἰς τὴν ἐκθεσίᾳ του ὁ σ. φροντίζει πάντοτε νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν συντηρητικότητα τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Κλ. ἐκ τοῦ εἴδους τῆς μορφώσεως καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν διδασκάλων του καὶ τοῦ περιβάλλοντος τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεώς του. Εἰς τὸ πρῶ-